

Barhebraeus'un 'K̄tobo da'Grammatiqi' Adlı Manzum Gramer Kitabı Çerçevesinde Süryanca Gramer Çalışmaları

Mehmet Sait TOPRAK¹

Atıf/©: Toprak, Mehmet Sait, Barhebraeus'un 'K̄tobo da'Grammatiqi' Adlı Manzum Gramer Kitabı Çerçevesinde Süryanca Gramer Çalışmaları, *Artuklu İnsan ve Toplum Bilim Dergisi*, 2019/4 (2), 98-118.

Özet

Süryanca gramer kitapları arasında dil öğretimine dair manzum eser örneği olarak K̄tobo da'Grammatiqi, 13. yüzyıl Süryani metropoliti Barhebraeus'un (d.1226/ö.1286) bu alanda kaleme aldığı önemli çalışmalarından birisidir. Dünya kütüphanelerinde bulunan yazma nüshaları toplanarak yeniden tarafımızdan tahkik edilen ve Türkçe'ye tercüme edilen bu eser, o dönemde pedagojik dil öğretim tekniklerine uygun olarak kaleme alınmış olması bir yana, Süryani Mor Efrem'in vezin ölçüsüne göre manzum bir üslûpla yazılmış olması ayrı bir önem taşımaktadır. 1843'te Ernestus Bertheau'n *Grammatica Linguae Syriacae in Metro Ephraemeo* adıyla yapmış olduğu Latince nesir çevirisinin dışında, bu eser üzerine herhangi bir çalışma yoktur. Bu anlamda, biz söz konusu eseri Efrem veznine uygun olarak şiirselliğini koruyarak edisyon-kritikle Türkçeye kazandırdık. Kitap, Süryancada bu alanın ilk eseri olması itibarıyla son derece değerlidir. Makalede; (a) Barhebraeus'un Süryani dilbilimci olarak yeri, bu eseri ve diğer dilbilimsel çalışmaları çerçevesinde değerlendirilecektir. (b) K̄tobo da'Grammatiqi adlı eserin metodu ve dil öğretimdeki değeri ortaya konulacaktır. (c) K̄tobo da'Grammatiqi'nin nüshaları ve Türkçe manzum çevirisi ve dilbilimsel kavramları üzerinde durulacaktır.

Anahtar kelimeler: Barhebraeus, K̄tobo da'Grammatiqi, Süryani Dili, Manzum Gramer.

The Syriac Grammar Works Within the Framework of Barhebraeus' Metrical Grammar 'K̄tobo da'Grammatiqi'

Atıf/©: Toprak, Mehmet Sait, The Syriac Grammar Works Within The Framework of Barhebraeus' Metrical Grammar 'K̄tobo da'Grammatiqi', *Artuklu Human and Social Science Journal*, 2019/4 (2), 98-118.

Abstract

K̄tobo da'Grammatiqi, as an example of verse works on language teaching among Syriac grammar books, is one of the important works of Barhebraeus (1226 -1286), the Syriac metropolitan in the thirteenth century. This work, whose manuscripts in the world libraries were collected, re-verified and translated into Turkish by us, bears a distinctive importance in that it was written in verse and according to the meter coined by Assyrian Saint Ephraemeo apart from the fact that it was written in accordance with pedagogical language teaching techniques of the period in which it was written. There is no study on this work, except for *Grammatica Linguae Syriacae in Metro Ephraemeo*, Ernestus Bertheau's prose translation in Latin, in 1843. In this sense, we have brought the work in question in Turkish by making the critical edition of it in accordance with Ephraemeo's meter while maintaining its lyricism. It is extremely valuable in Syriac as it is the first work in the field. Shortly; (a) The position of Barhebraeus as a Syriac linguist will be evaluated in the context of this work and other linguistic studies. (b) K̄tobo da'Grammatiqi's method and its value in teaching Syriac will be revealed. (c) The copies of K̄tobo da'Grammatiqi, its poetic translation from Syriac into Turkish, and its linguistic concepts will be emphasized.

¹ Doç. Dr., Mardin Artuklu Üniversitesi, Süryani Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı
ORCID: 0000-0002-5252-5875

Geliş/Received:15/11/2019 **Kabul /Accepted:** 23/12/2019

Keywords: Barhebraeus, K²tobo da'Grammatiqi, Syriac Language, Metrical Grammar.

*[Bu makale, Mardin Artuklu Üniversitesi-Bilimsel Araştırma Proje Dairesi Başkanlığı'nca desteklenen MAÜ-BAP-15-YDE-05 numaralı projemiz kapsamında, İtalya-Biblioteca Apostolica Vaticana'da sürdürdüğümüz Süryanca Gramer Yazmaları ile ilgili '*Büyük Süryanca Grameri ve Kaynakları*' adlı proje çalışmalarımızın sonuç-ürünlerindedir. Katkılarından ötürü Mardin Artuklu Üniversitesi'ne teşekkürü bir borç bilirim.]

GİRİŞ

Süryanilerden Tarih, Dilbilim, Teoloji ve diğer bilim alanlarında çalışma yapanların erken yüzyıllardan başlayarak neredeyse tamamının din adamları arasından çıkması oldukça ilgi çekicidir. Patriklerin Teoloji ve Tarih çalışmalarının yanında Gramerle ilgili çalışmaları eş zamanlı olarak sürdürmelerinden Klasik Süryanca'nın öncelikle kutsal kitap dili olması ile açıklanabileceği gibi, apologetik tartışmaların dilsel argümanlar üzerinden yürütülmesinde önemli bir araç olmasına da bağlanabilir. Süryani Hristiyanlık geleneğinin özelde P³şitto'nun dili üzerinde dinsel bir kimlik inşa etmesi, kendilerinin Hristiyanlık-öncesi paganik kültürlerine dair eserleri imha etmesi sonucunu doğurmuştur. Nitekim seküler edebiyat olarak nitelendirilebilecek çalışmaların elde olmaması da bu durumu kısmen açıklamaya yetmektedir. Zaten Barhebraeus'un eserlerinin teoloji, felsefe, tarih, gramer konuları üzerine olması da söz konusu eğilimi en açık bir şekilde gözler önüne sermektedir. Manastır-kilise dışında kalan Süryani halkının bilimsel çalışmalara iştirak etmemesi olgusu günümüze kadar sürmüştür. Ne var ki bu durum artık tam tersi bir şekil almıştır. Yani manastır-kilise dışına Süryaniyat çalışmaları taşmış, çok azı istisna edilirse ruhanilerden bilimsel çalışmalar yapanlar neredeyse kalmamıştır.

1. Süryani Dilbilimci Olarak Barhebraeus

Teoloji, felsefe, yorumbilim, tarih, tarihyazımı, astronomi, gramer (...) gibi pek çok konuda çoğunlukla Süryanca, kimi zaman da Arapça olarak kırkın üzerinde eser kaleme alan Barhebraeus'un (Butts, 2018: 231) Süryanca linguistik çalışmalarına sunduğu katkı son derece önemlidir. Barhebraeus'un hayatı ve eserleri hakkında derli toplu bir çalışma Hidemi Takahashi tarafından yazılmış olup, bu kitapta eserleri ve eserlerinin yazma nüshaları (bk. Resim 1, 2) hakkında hayli detaylı bilgi yer almaktadır (Takahashi, 2005: 1-118; 358-372; Takahashi, 2011: 54-56). Sebastian P. Brock'un ansiklopedik türden literatürün Süryaniler içerisindeki en büyüklerinden biri olarak gördüğü (Brock ve Emerton, 1980: 8) ve Holger Gzella'nın da 13. yüzyılda gramer ve leksikografik gelenek özelinde en üretken yazar olarak tanımladığı Barhebraeus'un çalışmaları klasik Süryanca için doruk noktayı temsil etmektedir (Gzella, 2015: 4). Nitekim J. F. Healey, erken 2. yüzyıldan 13. yüzyıla kadar altın çağını yaşayan klasik Süryanca, 13./14. yüzyıllardan sonra artık Süryanca olarak eser veren büyük müellifler kalmamıştır, der (Healey, 2011: 644). Bu ifadeden anlaşılacağı üzere Barhebraeus bu üretken müelliflerin sonuncusu olarak kabul görmektedir. Doğrusunu söylemek gerekirse nasıl ki Urfalı Yakûb, Yunan kültürel çerçevesi içinde kalarak Grekçe gramatik kavramları ve ilk defa Batı harekeleme sistemini Süryancaya uygulamışsa aynı şekilde Barhebraeus da gramerle ilgili eserlerinde kendisinden önceki Arap gramercilerin ortaya koyduğu gramatik geleneklerinden derin bir şekilde etkilenmiştir (Healey, 2011:644). Bununla birlikte, Barhebraeus her ne kadar kendinden önceki Süryani gramercilerin eserlerinden yararlanmış ve onların geleneklerini takip etmişse de gramerle ilgili yazdığı eserleri, anlayış, metod, dil ve yaklaşımı itibarıyla kendine özgü bir doğaya sahiptir. O bu kendine özgü üslubu ile Süryanca gramerini oldukça etkin kuramsal bir çerçevede ele alarak yeni bir çıkış açmıştır.

2. Barhebraeus'a Kadar Süryanca Gramer Çalışmalarına Genel Bir Bakış

Barhebraeus'un K^otobo da'Grammatiqi adlı manzum eseri ile ilgili değerlendirmeye geçmeden önce, M.S. 6. yüzyıldan başlayarak tarihsel süreç içerisindeki fragman hâlinde olsa dahi günümüze kadar ulaşan Süryanca linguistik ve gramer çalışmalarının tarihsel gelişim seyrine ve dilbilimsel kavramların oluşumuna göz atmanın bahse konu edilen eseri anlamada daha yararlı olacağı kanaatindeyiz.

2.1. Yawsef Huzoyo (M.S. 500 ?)

M.S. 6. yüzyılın bilinen ilk Süryani gramercisi, Dionysios Thrax'ın Tékhne Grammatikē adlı eserini Grekçeden Süryancaya tercüme eden (Merx, 1889: 9-28) ve Nisibis Akademisi'nde maqr^oyono olan Yawsef Huzoyo'dur (Rompay, 2011: 437-438). Huzoyo'nun tercümesinin Süryanca linguistik ve gramer çalışmaları açısından önemli olduğunu düşünüyoruz. Bu eser çevirisi özelinde şunları söylemek olanaklıdır:

1. Tékhne Grammatikē'nin Grekçeden Süryancaya çevirisinde ürettiği çeviri karşılıklarının kendisinden sonraki gramerciler tarafından rağbet görmemiş ve kullanılmamıştır: Sözelimi:

a) Masdar veya yalın hâl için kullandığı ve Thrax'ın 'μεσότης' (mesótēs) kavramından Süryancaya 'ܡܫܐܠܝܘܬܐ' 'm^oşalyûto' olarak çevirdiği bu gramer terimi.

b) 'ܚܘܦܘܪܐ' 'k^opuro' 'olumsuzluk edatı' yerine kullanılmıştır ki bu kullanım Süryani gramerciler tarafından tercih edilmemiş olup bunun 'ܡܪܝܡܘܢܐ' 'marîmono' terimi kullanılmıştır.

c) 'Fiil' yerine 'rhēma' kelimesinden Süryancaya 'ܡܝܡܪܐ' mimro olarak çevirmiştir ki sonraki gramerciler bunun yerine 'ܡܚܠܐ' kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir.

d) Bazı gramer terimleri de çok az değişikliklerle Huzoyo'nun çeviri esnasında türettiği kavramlarla karşılanmıştır: Ondan sonra gelen Süryani dilbilimciler, Grekçe'si 'próthesis' (πρόθεσις: bir kelimenin başına anlamını ya da geri kalan yapısını değiştirmeksizin bir ses ve takı / önek getirme) terimi yerine kullandığı 'ܡܩܕܡܘܬܐ' 'm^oqadmût s^oyomo' yerine 'ܩܕܡܘܬܐ' 'q^odimût/ q^odimût s^oyomo' tabirini kullanmışlardır.

e) Huzoyo'dan sonra kullanılmaya devam eden ve hâlâ Süryanca linguistik ve gramer terimleri içerisinde bulunan kavramlar da önemli bir yer tutmaktadır. Burada biz sadece bunlardan birkaç önemli ve bilinenini zikredeceğiz:

εἶδος (ēidos) : 'ܐܕܫܐ' (odšo): tür

σχῆμα (skhēma) : 'ܐܫܟܝܡܐ' (eskimo): şekil, biçim

γένος (génos) : 'ܓܝܢܫܐ' (genso) : cins(iyet)

πάθος (páthos) : 'ܫܘܫܐ' (h^ošo) : isimsel ve fiilisel edilgen formlar. Açıkçası bu sözcüğün çok fazla yanamları vardır. Sıfat, nitelik, öz-nitelik, yüklenilen vasıf gibi anlamları belki gramerde kullanılabilir. Ne var ki Yunan filozoflarının bu kelimeye verdikleri anlamları burada tartışmaya girişmek yersizdir; zira bu konu bir kitap hacmini aşacak denli kapsamlı ve karmaşıktır.

2. Çeviride dikkate şayan bir hususa da rastlarız: Huzoyo çevirisi günümüzde cross-linguistics denen dilbilimsel çalışmalara dair ilk nüveleri de barındırır. Bunun yanında çeviri esnasında gösterdiği titizlik sadece Grekçe'de değil Süryani linguistik-gramer geleneğinde oturmuş-kullanılagelen orijinal kavramların da varlığına işaret eder: Mesela o Grekçe'de genitif

3) İkişerli / İkiz bileşik CCCV : ünsüz-ünsüz-ünsüz-ünlü.

Ne yazık ki Urfalı Ya'qûb'un oluşturduğu bu sistem sonraki gramerciler tarafından kullanılmayıp gözardı edilmiştir. Urfalı Ya'qûb, Morfoloji alanında isim sigalarının sistematik bir şekilde organize edilmesi hususunda Grekçe'deki mevcut kuralları Süryancaya uyarlamıştır. Anlaşılan o ki o, birincil ve ikincil isimler şeklinde ayırım yapmak sûretiyle eserinde Thrax'ın kullandığı kavramları işleyerek aldığı anlaşılmalıdır. (ܐܘܬܘܩܘܬܐ ܒܕܘܠܝܘܬܐ - ܐܘܬܘܩܘܬܐ ܒܕܘܠܝܘܬܐ) birincil ve ikincil isimler arasındaki ayırma işaret ederek bunu ifade eder. O, yine aksanlar-harekeler üzerine olan bölümde ise konuşmanın unsurları (ܐܘܬܘܩܘܬܐ ܒܕܘܠܝܘܬܐ) hakkında bir fikir sunar. Urfalı Ya'qûb'un bir dilbilimci olarak Süryanca linguistik ve gramer çalışmalarına katkısından, aksan/vurgu işaretlerine çalışmasında yer vermesinden dolayı söz edilebilir. O, hareke sistemini yeniden tanımlayarak Süryancaya birkaç aksan da eklemiştir. Ne yazık ki onun eserinin kayıp olan kısımlarında yer verdiğini düşündüğümüz fonetik ile ilgili önemli olan bazı meseleleri, elimize ulaşan fragmanlar arasında yer almadığından bu hususta daha fazla şey söylememize olasılık tanımamaktadır. Buna rağmen onun bu eserinde 'ܐܘܬܘܩܘܬܐ ܒܕܘܠܝܘܬܐ' 'otwoŋo b'dülyoto' 'BDWL' Harfleri üzerine kafa yorduşuna dair kanıtlar bulunmamaktadır. Ancak şunu söyleyebiliriz ki Urfalı Ya'qûb Süryanca linguistik bilimi ve gramer alanına önemli bazı terimleri kazandırmıştır.

2.4. 'Anonişo' ve Dawid Bar Pawlus (7. , 8. ve 9. Yüzyıllar)

Süryanca gramere dair bu döneme ait çok az eser günümüze kadar gelebilmiştir. Miladi VII. asırdan 'Anonişo' ve VIII. asırdan Dawid bar Pawlus kayda değerdir (Brock, 2011: 116). Bir Nasturi olan 'Anonişo', tipik masoretik bir çalışma olan homographs (eşyazımlılar) üzerine kitap kaleme almış ve bu kitap daha sonra Huneyn b. İshak (ö. 876) tarafından notlandırılıp tahkik edilmiştir. Dawid bar Pawlus'un Fonetik bilimi ve ortaçların işlevleri üzerine olan küçük iki eseri günümüze kadar ulaşmıştır. Ancak bildiği kadarıyla, Hunayn'ın Dawid'in çalışmasına yaptığı geliştirme ve katkıları havi notlandırmaları kayıptır. Yine onun diakritik ve aksanlar üzerine yazdığı 'Kitâbun fi Ahkâmi'l-İ'râbi 'alâ Mezhebi'l-Yûnâniyyîn' 'كتاب في احكام الاعراب على مذهب اليونانيين' (Yunanlıların Yöntemine Göre İrâbın Hükümleri Hakkında Kitap) adlı çalışma (Merx, 1889: 105-106) Grekçe hareke sistemi ve Arapça irâb konularını ele almaktadır ki bundan sonraki gramer kitaplarında bu konu önemli bir tartışma alanı oluşturmuştur.

2.5. Tagritli Antun Rhitor (9. yüzyıl)

9. yüzyılda yaşayan Tagritli Antun Rhitor'un "K'tobo 'al 'Umonûto' da'R'hetrûto" 'ܐܘܬܘܩܘܬܐ ܒܕܘܠܝܘܬܐ ܐܘܬܘܩܘܬܐ ܒܕܘܠܝܘܬܐ' adlı Retorik yani Belağat Sanatı Üzerine adlı bu çalışması son derece önemlidir. Eserde kullanılan linguistik kavramlar oldukça zengindir (Eliyo, 2000). Bu eser, Süryanca Retorik geleneğinin başlatıcısı olarak kabul edilebilir (Watt, 2011: 23; Breydey, 1978; Eliyo, 2000; Eskenasy, 1991; Raimund, 1971).

2.6. Sobalı İliyo (ö. 1025)

Sobalı İliyo'nun elimize ulaşan kısa bir eseri vardır. Adı 'ܐܘܬܘܩܘܬܐ ܒܕܘܠܝܘܬܐ' olan bu eserin üzerinde yoğunlaştığı en önemli konular Süryanca fonetik bilimine dairdir ki o bu eserinde özellikle 'B-D-W-L' 'ܐܘܬܘܩܘܬܐ' harflerinin/edatlarının telaffuz kurallarını düzenleme ve 'BeGaDKePaT' 'ܐܘܬܘܩܘܬܐ' quşoyo (kalın) ve rukoko (ince olarak) okunuş kurallarını ayrıntılı olarak konu edindir.

2.7. Nusaybin Metropolitli İliyo Bar Şînâyâ (975-1046)

Nusaybinli İliyo üzerine yaklaşık 6 yıldan bu yana devam eden çalışmamız son aşamasına gelmiş olup yakında ‘ܟܘܢܝܘܬܐ ܕܘܢܝܘܢܝܘܬܐ ܕܘܢܝܘܢܝܘܬܐ’ adlı eseri tarafımızdan tahkikli olarak neşredilecektir. Süryanca leksikografi çalışmasının ilk ve önemli örneği olan bu eser, modern linguistik esaslara göre semantik sahalarına göre tasnif edilmiştir. Bu anlamda eser, Süryanca ilk Onomasiologic (yani Onomasiology: Adbilim) türün de ilk ve güzel bir misalini teşkil eder. Bu eser, Ebu ‘Ubeyd Kâsım b. Sellâm’ın (ö. 838) Garîbu’l-Musannef adlı eserine benzer. İliyo bu eserini Mezopotamya’da Arapça konuşan Hristiyanlara Süryancayı öğretmek amacıyla kaleme almıştır. Onun bu linguistik ideolojisini, biz en bâriz bir şekilde, diyalojik bir apoloji tarzında olan Mecâlis adlı eserinin VI. Meclis’inde Müslüman vezir Ebu’l-Kâsım el-Mağribi ile 27 Temmuz 1027 yılında Nusaybin’de gerçekleşen diyalogunda görürüz (Samir, 1975; Bertaine, 2011):

فقال لي: " ألكم من العلوم مثل ما للمسلمين؟"

قلت: " نعم, وزيادة وافرة!

قال: " ما الدليلُ على ذلك؟"

قلت: الدليل على ذلك أن عند المسلمين علوما كثيرة مفيدة, منقولة من عند السريانيين, وليس عند السريانيين علم منقول من عند العرب. لأنّ ليس لهم علم اذا نُقل الى لغة أخرى ينتفع به."

قال: أفلكم علم النحو واللغة وحسن الخط والكلام مثل ما للمسلمين؟"

قلت: "نعم."

Vezir bana dedi: "Sizin de Müslümanlarınıkine benzer ilimleriniz var mı?"

Ben: "Evet var, ziyâdesiyle pekala!" dedim.

Dedi: "Peki bunun kanıtı nedir öyleyse?"

Ben de: "Bunun delili şudur ki Müslümanların katında Süryanilerden nakledilmiş çok fazla faydalı ilimler vardır, amma Süryaniler katında Araplardan menkul bir ilim yoktur. Zira, onların bir başka dile aktarılıp da kendisiyle faydalanılacak bir ilmi yoktur." dedim.

Dedi: "Sizin Müslümanlarınıkine benzer nahiv, dilbilgisi, hüsn-i hıtt, belağat gibi ilimleriniz var mı?"

Ben de: "Evet, elbette!" dedim.

2.8. Tirhonlu İliyo (ö. 1049)

Tirhonlu İliyo'nun da 'Tûroş Mam(l)lo' Sûryoyo' 'ܟܘܢܝܘܬܐ ܕܘܢܝܘܢܝܘܬܐ' adıyla gramere dair kısa bir eseri elimizde mevcuttur. Bu eser, içeriğinden anlaşıldığı kadarıyla Arapça altyapısı olan öğrenciler için hazırlanmış bir gramer kitabıdır. Soru-cevap biçiminde yazılan bu eser, çağdaşı Nisibisli Ya'qûb'un eserlerinde göze çarpan ve Süryancanın Arapçadan üstün olan yönlerini ispata çalışan polemik türü bir gramer kitabıdır. O, bu eserinde 'ܕܘܢܝܘܢܝܘܬܐ' BDWL harfleri/edatlar ve bazı gramer konuları üzerinde yüzeysel durur. Eser, bu anlamda orijinal bir yapıya sahip değildir (Baethgen, 1880; Рылова, 1965).

2.9. Yohannan bar Zo'bi (12. / 13. yy.)

Zo'bi, Adiabene'deki ünlü Beth Qoqa Manastırı'nda Şem'un Şanqlawi'den ders almıştır (Brock, 2011: 440). O Nusaybinli İliyo'nun meşhur eserini alarak kendi kitabının bünyesine

yedirmiştir. Bu yönüyle eserin orijinal bir yanı yoktur. Büyük olasılıkla, kendisinden sonra gelen Bar Şakko da bu eseri kendi eserlerini oluştururken kullanmıştır.

2.10. Severus bar Şakko (Ya'qûb bar Şakko) (ö. 1241)

Nasturi olan Bar Şakko, kendi cemaati içerisinde gramere dair ilk eseri kaleme alan kişidir. Kaleme aldığı gramer kitabı büyük ölçüde Arapça tesirinde kalmış olup ayrıca Grekçe gramer ve Retorik esasına göre ele alınmıştır. Onun 'ܡܡܪܐ ܥܠ ܓܪܡܬܝܩܝܬܐ' (Memra 'al Gramaṭiqita' ya da 'ܟܬܒܐ ܕܐܕܝܠܘܓܐ' (Ktaba da-Dyalogo) diye bilinen soru-cevap tarzında olan bu eseri de orijinal bir üsluba sahip değildir. Klasik konuları ele almakla yetinir (Brock, 2011: 430-431). Barhebraeus'a kadar kaleme alınan gramer kitaplarını içeriklerine ayrıntılı olarak değinmemekle birlikte bunlardan söz etmemiz, onun bahis konusu eserinin kaynaklarını anlama açısından önemli olsa gerektir.

3. Süryanca Linguistik ve Gramer Çalışmaları Üzerinde Grek(çe) ve Arap(ça) Etkisi

Süryanca linguistik ve gramer çalışmalarının başlangıç noktası ve bu çalışmaların başlatmış olduğu dilbilimsel geleneğin mahiyeti ve keyfiyeti üzerinde durmak önem arz etmektedir. Aslında Antik Yunan'da olduğu gibi Süryanca gramer ve dilbilimsel çalışmalarının Mantık çalışmalarıyla koşut olarak ele alındığı görülür. Süryaniler, Grek düşünürlerin -konumuz linguistik çalışmalar olması hasebiyle o konuya vurgu yapacak olursak- gramer ve mantık üzerindeki anlayışlarını tercüme yoluyla Arap skolastizmine taşıyarak yeni bir sentez oluşturmuşlardır (Dimitri Gutas, 1998). Özellikle İbranca, Grekçe, Süryanca ve Arapça arasındaki cross-linguistik ilişkiler önem taşır. Biliyoruz ki tercüme faaliyetlerinin olduğu dönemde Aristoteles'in Retorik'i, Poetics'i; Homer ve Proclus'un eserleri ilk defa Süryancaya tercüme edilmiştir. Kanaatimizce, Süryanilerin gramer belki de proto-linguistik çalışmalarının tarihi ve süreci hâlâ yeterince uygun bir zemine oturtulmamış gözükmektedir. İlk tarih içerisinde Süryanca linguistik ve gramer çalışmaları Grekçe linguistik yapıtların tesiri altında ilerler. Şunu ifade etmeliyiz ki 6. ila 9. yüzyıllar arasındaki dönemde Grekçe kadar etkisi altında kalacağı ve Süryanca dilbilimsel çalışmalarla yarışacak ikinci bir dilden söz etmek mümkün değildir. Ancak 11 ila 13. yüzyıllar yani 2 yüz yıllık bir dönem içerisinde Arapça gramer geleneği, Süryanca linguistik ve gramer çalışmalarının dilbilimsel esaslarının teşekkülünde ve şekillenmesinde belirleyici rol oynarken aynı zamanda birbiriyle çatışıp çarpışıp yarışacağı bir gelenek de olmuştur (Toprak, 2013) . Süryanca linguistik geleneğinin diğer ayırt edici hususiyetleri temelde ilgi olarak birbirinden farklı iki alanla çerçevelenmiştir: a) Salt gramer-linguistik ve Masoretik çalışmalar, b) Ya'qûbi Batı Geleneği ve Nesturi Doğu Geleneği. Yukarıda izah ettiğimiz gibi Süryani gramercilerin ve dilbilimcilerin eğitim-öğretme esas teşkil eden arka planını, Aristotelesçi mantığın temel prensipleri ile onların miras aldıkları Aristotelesçi yazım geleneği oluşturmaktadır. En erken zamanlardan günümüze değin esas olarak ünsüz-harekesiz Süryanca el yazısını doğru bir şekilde okuma Süryanca gramer ve linguistik çalışmalarındaki zorlukların başında gelmiştir. Süryani gramerciler belli bir masora/maşl'monuto (gelene) adına ve eşyazımlı sözcükler (homograph) ve simgelem araçları ile aksan ve vurgu işaretleri arasını ayırmak için kimi diakritik-fonetik sistemler oluşturmaya yöneldiler. Bu yapılmadığı takdirde fiil çekimlerinde, isim ve bunların eril, dişil ve çoğulları arasında yazıda ayırım yapma imkânı olmayacak ve bu nedenle kutsal metinleri anlamayorumlamada pek çok zorluk belirecekti. Zaten M.S. 6. yüzyıldan ileriye doğru elde mevcut Süryanca yazmalar bahis konusu durumun en geçerli tanıklıklarını barındırmaktadırlar. Yazmalarda bulunan 13 tane aksan ve vurgu işaretlerinin listesi ve adları Thomas the Deacon tarafından tespit edilerek 7. yüzyıla tarihlendirilmişti. O, temelde Aristoteles'in cümle tiplerini ayırırken benimsediği sistemi alarak farklı cümle türlerindeki anlamın aksanların rolüyle nasıl değiştiğiyle ilgilenmişti. Bu anlamda gramerci Yohannon bar Zo'bi tarafından zikredilen gramere

dair çalışma Aḥudemmeḥ'e ait olsa gerek (Brock, 2011: 13). Burada onu zikretmemizin sebebi, bizzat kendisi risalesinde ortaçların şemalarını sınıflandırırken güçlü bir şekilde Grekçe gramerinin tesirinde kaldığını söylemesidir (Merx, 1889: 33).

Buraya kadar anlattıklarımız öz olarak Süryanca linguistik ve gramer çalışmalarının İslam'ın gelişinden yaklaşık 200 yıl kadar önce kavramları oluşturmaya çalışan eserler verdiği ve etkisini Araplar arasında göstermeye namzet bir dil olarak ortaya çıktığını ifade sadedinde idi. Zaten süreç içerisinde Huneyn b. İshak (ö. 876) ve ailesinin Grekçe mantık ve felsefe alanında yazılmış antik Grek eserlerini Süryancaya ardından Arapçaya tercüme etme faaliyetleri söz konusu etkileme-etkilenme alanının nasıl şekillendiği hakkında bilgi sunmaktadır. Fars kökenli Sibeveyhi Amr b. Osmân b. Kanber el-Hârisî (ö. 180/796)'nin 8. yüzyılda ortaya koyduğu el-Kitâb, nahiv, sarf ve fonetik bilimleri alanında son derece önemli bir eserdir. Bilindiği üzere, el-Kitâb'ın ana malzemesi Halîl b. Ahmed'in ölümünden (ö. 175/791) önce tasnife hazır vaziyette mevcut idi. Onun ölümünden hemen sonra Sibeveyhi, Halîl'in ilmini yeniden diriltmek adına bu eserini kaleme almıştır. Eserde Halîl adının geçtiği yerlerde kaydedilen, "Allah rahmet eylesin!" duası da bu minnet duygusunu teyit etmektedir. Telifin ana malzemesini Halîl b. Ahmed'in fikirleri oluşturmakla birlikte, Yûnus b. Habîb, Ahfeş el-Ekber, Ebû Amr b. Alâ, İsâ b. Ömer es-Sekafî, İbn Ebû İshak el-Hadramî ve Hârûn el-A'ver el-Kârî gibi dil, gramer ve kıraat âlimlerinin görüşleri de kitabın oluşmasında önemli katkılar sağlamıştır. Aslında el-Kitâb, başta müellifin Halîl b. Ahmed'den okuduğu İsâ b. Ömer es-Sekafî'ye ait el-Câmi' ile el-İkmâl olmak üzere yaklaşık bir buçuk asırlık nahiv, sarf, kıraat alanlarındaki gelişimin ve birikimin sonucudur. Eserde yer alan bazı ayrıntılar da böyle bir geçmişi düşündürmektedir" (Özbalıkçı, "Sibeveyhi", 130). Sibeveyhi'nin gramerin bütün konularını ihtiva eden bu kapsamlı eserinde özellikle fonetik, morfoloji (sarf) ve sentaksa dair açıklamalarında Süryanca gramerin etkisine dair izleri gözlemek mümkünse de kapsamlı bir karşılaştırma yapmadan kesin bir şey söylemek şimdilik olanaklı değildir. Buna rağmen, yukarıda da izah edildiği gibi Sibeveyhi, Arapça linguistik ve gramer çalışmalarında bir başlangıç noktasını oluşturmaz, bilakis neredeyse bu alanda kemal derecesini gösterir. Süryanca linguistik ve gramer çalışmalarının Ya'qûb Urhoyo'dan sonra çok zor bir süreç içerisine girdiği ve neredeyse inkıza uğradığını ve Barhebraeus'a kadar orijinal çalışmaların çok az olduğu bilinen bir durumdur. Aslında yukarıda ifade ettiğimiz gibi Grek tarzı düşünme ve eser kaleme alma bütün gramerciler üzerinde etkin bir hâl aldı. Eser vermek yerine kendilerinden öncekilerin çalışmaları üzerinden veya o çalışmaları kısmî değişikliklerle nakletmekle yetinilmiştir. Bu dönemde, Arap gramerciler bu süreçten sonra eser kaleme alan Süryani gramerci ve dilbilimciler üzerinde etkilerini artırmışlardır. Zira Arap gramerciler hem hacimli eserler kaleme almakta idiler hem de Arapça gramercilik geleneğini yeniden inşa edecek yeni konular, kavramlar, kategoriler ve alanlar oluşturuyorlardı.

4. K'tobo da'Grammatiqi'nin Adı Üzerine: 'Gramer'in Gramerine Bir Kazı

4.1. Barhebraeus'un kitabının adını bahane ederek yazdığımız bu kısım, hazırlamakta olduğumuz ve dil savımızı oluşturduğumuz bir yapıtımdan kısa bir kesiti oluşturmaktadır. Alakasız gibi gözükse de Barhebraeus'un bu adı seçmede rastgele bir tutum sergilemediği açıktır. Sözü Barhebraeus'un Grammatiqi adlı eserinden Gramerin Gramerine taşımamız, aslında yazıyla gramerin oluşturulma zorunluluğunun doğduğunu ifade etmek istememizdendir. Nitekim, Γραμματειών (GRammateion) 'yazı tableti', Γραμματευσ (GRammateus) 'yazıcı', Γραμματικως (GRammatikos) zarf şekliyle 'yazmayı bilen biri olarak' anlamı yanında 'aydın kişi' anlamı da vardır. 'GRammatistes' 'okulda dil ve edebiyat derslerini öğreten eğitici', GRammatodidaskaleion 'okul', GRammatodidaskalos 'öğretmen' ve nitekim Γραμματική 'GRammatiké' 'yazı yazmakta uzmanlaşmak ve maharet' kelimesi de Γράμμα 'grámma'dan yani yazı çizgisi/çeketinden türetilen

kelimelerdir. Antik Grekçe'de Γράφω 'GRáphō' 'yaz-mak' kelimesi, 'GRáphō' kelimesinin (Beekes, 2010, I, 285) Grekçe'deki G.R.P kök harflerine dikkat edecek olursak bu kelime Ön-Hint-Avrupa dillerinde P>B ses değişimi ile *GeRB olarak 'oyarak süslemek, çentmek, oymak, kazımak, hakke (حك:ħakke) yani keskin bir şeyle kazıyıp oymak, çizmek, eşeleyerek derin çizik atmak vb.'" anlamları vardır . Kelimenin kökünde sert bir nesnenin içine/dışı bir tarzda oyulması yani nesnenin içine girip çenterek çizmek ve bir iz açmak eylemi sözkonusudur. İngilizce 'sCRiBe' (Lat. sCRiba= C>K) 'yazıcı/çivici' kelimesinin Antik Grekçe'deki karşılığı Γραμματεύς 'GRammateús'tur (Γ>G>K). Yine 'desCRibe' 'resm etmek, betiklemek, betiz çizmek' ve 'insCRibe' 'içine çizik-çentikle oyarak hakk etmek, kazımak, yazmak, içine çizikle oymak' kelimesinde 'C.R.b' > C/G/K ve B/P olarak okunur ve baştaki 's' sesi çoğu zaman eski İngilizce'de kelimeyi okumak kolaylığı sağlasın diye başa getirilir ki bu kelime 's.G.R.b'/s.C.R.b/s.K.R.B' olarak (ASD, s. 60) belirir. 'Scrabble' kelimesi 'eşelemek, çiziktirmek, karalamak, kargacık burgacık yazmak, tırmalamak' anlamlarıyla öne çıkar. AngloSaxon İngilizcesi'nde 'cranic-writere' 'chorono-GRaPher' 'zamanı-yazan demektir.

4.2. Grámma (γράφμα) 'yazı-çizgisi', 'harf', 'rakkam', 'resim', 'yazıt' ve hatta Antik Grekçe sözlüklerde 'yazılı olarak kaleme alınan kurallar manzumesi'dir (Çelgin, 2011: 134-35). 'Gramme' ise Arapça karşılığını bir yol çizgisi, satırın zamansal düzleme açtığı iz olarak 'hatt' (İbn Manzur, VII, 287 vd.) olarak bildiğimiz kelimeyle aynı anlama sahiptir. Gramme bir 'çizgi'dir çekilen, belirleyici bir 'hatt'dır; çizilen/çekilen/belirlenen/belirginleştirilen/bellenen bir 'çevre çizgisi'dir, çekittir o; öteki(sin)den ayıran. Dışına taşmaması için çekilen bir sınır hattıdır 'Gramme'. Çizilidir, harf gibi belirleyicidir; zira o 'graptos'tur (Thraks, 2006: 19, 23).

4.3. 'Pro-gramme' ve 'pro-gramma'dan (pro-+graphein) söz etmek gerekir. Derrida'nın da yazıyı 'program' kavramıyla açıklarken bundan en temel 'bilgi aktarım' süreci olarak 'pro-gramme' olarak söz etmesi ilgi çekicidir (Derrida, 2011: 17). Burada gramerin gramerine dair yapacağımız çözümleme, etimolojik-teolojik-mitolojik ve tarihsel dilbilimin çözümlemelerinin ötesinde 'öte/kinin çözümlemesi' olacaktır: Çözül(e)meyen çözülemesinin çözümlenmesi. Belki de, bir 'yazı-lım'ın yazı-lım-ı'nı çöz(ümle)me' girişimi olacaktır. Türkçe'de *bit- ve *biti- kökünden 'bitik' (Clauson, 1972: 300-301), Moğolça '*biç- ve *biçi- ile 'biçik' (Lessing, 2017: 146-47) kelimeleri, yazının artan, art(tı)ıran gücü ile sınırlamayı da kapsadığı imlenir. Bitikin 'anlam'ı 'betik'ten 'bezik'e doğru sembolleşerek mi yoksa tersten mi aldığı tartışmalıdır. Türkçede 'yaz-' ve peltek d harfi ile okunur ki 'yağ-' kelime köklerinde 'yaymak, sermek, yazmak' anlamları ile 'ç:iz-', c:iz- (Clauson, 1972) c:ir:u-, y:ır-<y:ar-, iz- kök fiillerinin anlamları temelde 'y:az-ı(g) ile birleşmektedir Çünkü 'yazı' aynı zamanda Moğolca 'casa-' ve 'yas:ak'ı yani yaz:ılı olan yas:ayı da içine alan 'yaz:gıt'tır. Ç:öz-me ve ç:ekme-nin içinde gerçekleşen bir evrendir yazma işi. Yazı ile yaz:uk (hata, kusur, günah) yazılır. Moğolca'da 'casa- /zasah' kelimesi 'yasamak', 'sıraya koymak', 'düzenlemek', 'süslemek', 'düzeltmek' ve 'üsüg casahu' şeklinde yazı düzeltmek anlamları (Lessing, 2017: 122) ile Kırgızca'da 'casa- 'bezemek', 'süslemek', yapmak, düz(elt)mek, yaratmak' anlamları oldukça ortak bir noktayı göstermektedir (Yudahin, 2011: 184).

4.4. Sumerce 'SAR' / 'SAR ar' 'yazmak' fiili, 'şaşaru' şeklinde Akkadize edilmiştir (Parpola, I, s. 299). Bu fiil Süryancaya 'SAR' logogramının Akkadçalaşan Sumerce şeklinden 'ܣܪܐ' 'S'Rař' metatezle geçmiştir (Yuyakim, 2016: 1254-56). Anlamı ise 'k'tab', 'n'sakh', 'aşah' yani 'yazmak, çizmek', düzenlemek, dizmek, düzeltmek olarak leksikonlarda verilmektedir. Çoğunlukla Semitik dillerde 't' sesi gibi BeGaDKePaT harfleri arasında olmakla yumuşak ve kalın okunabilmektedir. Buna göre 'TAW' harfi peltek okunduğunda Arapça peltek okunan S sesine dönüşür. Bu tür harfler, sözlü dilde aynı sesmiş gibi gözükmesinden ötürü yazıda da karıştırılarak ayrı kelimeler imiş gibi belirebilirler: Mesela 'h'raş' (ܣܪܐ) hatta 'z'raş' (ܣܪܐ) (Yuyakim, 2016: 715)

ile ‘h̄rat’ (حَرَات) (Yuyakim, 2016: 723) fiillerinin kaz(ı)mak, çizmek anlamları itibarıyla ‘teth’ ve ‘taw’ üçlü kök harflerinden üçüncüsü ses benzerliğinden ötürü karıştırılmıştır. Süryancada üçlü kök harflerinden S[emkath] ve R[iş] yani Pa ve °Ayn fiilleri, Sümercedekilerle (SAR) aynıdır. Ne var ki Akkadlıcası ‘ŞaṭāRu’ şeklinde olan fiil, Arapçada ‘SaṭaRa’ ‘سَطَرَ’ ‘çizgi çizmek’, ‘yazmak’, ‘dizmek’ anlamı vardır (İbn Manzur, VII, s. 6). Burada mitolojik-tarih anlatısının ‘uSṭūRetun’ (çoğ. eSāṭīR) kelimesinin bu kökten türemesi oldukça dikkate şayandır. ‘Tarih-yazımın ‘StoRy’ ve ‘hi-StoRy’nin de bir efsane, çizgi, satır, hatt kısaca bir ‘mityazımı’ ve ‘kurgu yazım’ olması belki bu savla açıklanabilir. Çünkü ‘eSṭūRī’ anlatım ‘efsanevî’dir; bir ‘miŞaRetun’ yani cetvel çekersiniz, belirlersiniz, belletirsiniz, kazırsınız belleklere; gerçekte olanın yerine belki asla gerçekleşmeyenleri yahut hiç gerçekleşmeyecekleri ve aslında gerçek olmayan ama gerçek olmasını murat ettiklerinizi çizersiniz/kazırsınız. ‘SaTıR’, uSTūRenin barınağıdır. SaTıR kelimesinin etimolojik anlamları arasında sürgülü mala olarak geçen anlamı, müdahale içeren yapısına işaret etse gerektir. Belki de pürüz gördüklerinizi kazıp törpülediğiniz bir çizgidir yazı alanı: ‘SātuR’ gibi kesip biçer. Yine yaygın bir etimolojik yanlışta burada bir öneri sunalım: ‘teSTeRe’ kelimesi pek çok sözde etimolojik sözlükte Farsça kökenli olarak verilir. Ne yazık ki yüzyıllardır sözlükten sözlüğe bu yanlış aktarılarak bugüne kadar sürdürülmüştür. Bu kelimenin de kök harflerinin Sümerce aslından ‘SR’ sessiz köklerini ve Akkadlılaştırılmasından sonra da ‘ŞaṭāRu’ ile geçmiş zaman 2. teklik kişi çekimi ile ‘taŞṭaRaS’ şeklinden Eski Partçaya ‘دستاره’ olarak geçmesi gerektiğini kuvvetle düşünüyorum. Çünkü Arapçada ‘ifti°al’ kalıbı ile bu ‘SaṭaRa’ fiilini muzâri yani şimdi zamanla 2.teklik şahıs olarak çekimlediğimizde ‘taSTatīRu’ şeklinde çekimlediğini ve anlamının da kesmek, kazımak, çizik atmak, yazmak, satır çizmek olduğu oldukça açıktır. Akkadlıca ṣatāru /ṣattāru çoğ. ṣatarānu ‘bir yazı kesiti, yazı, nüsha, yazılı doküman demektir. Ṣatāru(m) ve satāru ‘yazmak, hakk etmek (kazarak/oyarak yazmak); emir kipi şūtar ‘yazı kazarak yaz!’ demektir (CDA, s. 364). Bu yönüyle, ‘yırtmak, deriyi kesmek, delmek’ anlamına gelen ṣarātu(m) (CDA, s. 360) ile aynı anlamı imlemektedirler. Zira, her iki kelime kökü de Sümerce ‘SAR’dan türetilmiş gözükmektedir. Kelimenin Farsça olmadığına kanıtını ise yine Farsça’dan getirmemiz gerekecek: Kelimenin ikinci olan yani ‘dest’ hecesinden sonra gelen ve riş-e aslısı Farsça ‘°Ārāst’ [آراست] kelimesi ‘süslemek’, ‘tanzim etmek’, ‘düzenlemek’, sıraya koymak, tertib etmek anlamına gelir ki (Hasan Dost, 1395: 8), bu iki kelimenin birleşmesinden testere yani destāre olarak bu anlamın yüklenmesi olanaksız gözükmektedir.

4.5. İngilizce GRaVe kelimesinin ‘QaBiR’ kelimesiyle aynı kökten gelmesi etimolojik ve fonetik açıdan oldukça olasıdır. B/V ses değişimi ve asimilasyonu fonetik olarak bilinen bir kuraldır. İngilizcedeki sözde Hint-Avrupa kökenli olduğu söylenen bu kelime, Akkadlıca ‘QuBuRu’, Süryanca ‘Q°BaR’ ve Arapça ‘QeBeRa’ orta (B) ve son (R) harfleri metatez geçirmiş hâlden başkası değildir. İngilizcede bu kelime “ölünün bedenini toprağa yerleştirmek için yapılan kazma işi”dir. Kelimede içeriye-kazma eylemi yani oyuk, çukur açma anlamı belirgindir. Eski İngilizcede ‘GRæf’ olan bu kelime ‘GRave’; ‘ditch’ ‘trench’ ve ‘cave’ anlamlarıyla öne çıkar ki yukarıda (.1.8) anlattığımız şekliyle ilişki kurmak ve bu çıkarımda bulunmak tarihsel etimolojik açıdan ve fonetik olarak oldukça olasıdır. Akkadlıcada ‘KuRuPpu’ ‘sepet, pota, küfe’ demektir. ‘KaRpu’ / ‘Karpatu’ ise topraktan yapılmış kap, çanak, çömlek, testi, kadeh vb. anlamları vardır. (CDA, s. 149). Ugaritçede ise ‘KRpn’ kelimesi ‘içki kabı / tası / kadehi’ demektir. Ge°ezce’de ‘KaRabō’ ‘zembil’ örülü taşıma sepeti/kabı (Akk. zabbīlu / zabālu) anlamıyla yer alır. Batı Semitikler ‘K.P.R’ kök harflerinden oluşan kelimeyi ‘sepet, pota, kap’ için kullanırlar. Kutsal Kitap İbranicesi ve Mişna İbranicesi’nde ‘K°PoR’ (כפור) ‘KaPlama yapılmış KaP/sırlı KaP’ demektir. Süryancada p°al üçlü sağlam harfli ‘K°paR’ kökünden türetilen ‘KopaRto’ kelimesi ‘kap, çömlek, çanak’ anlamına gelir ki içine aldığı sıvıyı veya nesneyi kapatıp örttüğü ve koruduğu için böyle isimlendirilmiştir. Yine Süryancada ve Arapçada imansızın karşıt anlamlısı olarak

'KofüRo' ve 'Kâfir' kelimelerinin kullanılması da hakikati örtmelerinden kaynaklıdır. 525 kez 14 farklı kullanımla bu kökten türetilen isim, fiil ve mastar hâlleriyle Qur'ân'da geçer. Çok ilginç bir şekilde tek yerde 'toprağı örten/çiftçi' anlamında kelimenin çoğulu olan 'kuffâr' şekli kullanılmıştır (Qur'ân, Hadîd 57:20). QaPîRu kelimesi Neo-Assurcada (M.Ö. 900-600 arası) Qa-pi-Ra-ni, Qa-biR, Qa-pi-Ru ve 'Q°pîRā' şeklinde yer alır. Kelime ka:p, ku:tu, ko:ruyucu sandık anlamlarına gelir (Cherry, 2017: s. 217-18). Brockelmann bu kelimenin 'Q°pîRā'nın yazmanlarca yanlış bir kaydından ibaret olduğunu söyler (Brockelmann, s. 686a). Oysa bize göre - Brockelmann'a katılmadığımız husus- regresif ses değişim kuralına göre p >b >v harflerine dönüşebilmektedir. Buna rağmen, ancak K°paR fiili ile Q°baR fiili arasındaki semantik anlam ve içerdiği semiotik anlamlar da gözümüzden kaçmaz elbette. Her iki kelimedede 'bir şeyin üstünü örtmek, kapatmak' anlamı açıkça mevcuttur. Sümercedeki 'E.URRE', 'İRİ.GAL' ve 'URU.GAL' kelimeleri QubūRu / QabRu şeklinde Akkadlıcaştırılmıştır. Sümercede ideogram veya tamganın anlatmak istediği 'yer', yeraltı-dünyası' yani 'kabar'dir. İdeogramın ilk kısmı E.URRE 'çatılmış bir evden' ibarettir. İkinci ideogram 'İRİ.GAL' ise yeraltı dünyası ve geri dönüşü olmayan bir zindanı ve kabri niteler. İngilizceye bu kelime Proto-Germanik dilden *grafa-/graba- kökünden alınarak geçmiştir. Eski Saksonca ve Frisancada *GRef-, Eski Yüksek Germencede *GRab-köküne sahiptir. Bu kelime 'QabiR/QabRo' yani İngilizcede "GRave, tomb, cave" anlamlarına gelir (Klein, I, s. 677). Eski İskandinavcada 'GRöf' 'mağara, oyuk, in, tünel, delik, çukur, yuva, hücre' anlamına gelir. Gotçada 'GRaba' "hendek, çukur, drenaj, ark" anlamlarına sahiptir ve İngilizcedeki "ditch"le benzer anlamlara gelir. Eski Slavoncada 'GRobu' İngilizcedeki 'GRave' ve 'tomb' yani 'KabiR/mezar' anlamlarını karşılar. Bu kelimenin Ön-Hint-Avrupa dillerindeki kökeninin *ghrebh- olduğu bilinir ki; anlamı 'kazımak =to dig', 'karalamak, kazımak, çizik atmak ve eşelemek =to scratch ve nihayet 'sCRibe'a en yakın olan hâliyle "to sCRape= kazımak, raspalamak, kертmek, çizik atmak, tırnaklarla eşmek ve kazmak" demektir (Klein, II, s. 1403). Bu kelime de Eski İngilizcede 'GRafan'/ GRæf/ graff" ile karşılık bulur ve 'GRave' ile V/F ses değişimiyle izaha göre aynı anlama sahiptir. Daha da genişletebileceğimiz etimolojik kazı ile bu kelimelerin ilk kök(en)lerini yani en alt tabakasındaki kazı tortusuna rastlamamız mümkündür. Grekçe 'zaman' anlamına gelen 'K^hRónos' 'XPóvoç' kelimesi 'CHRonus' şeklinde Latinize edilmiştir. Bu 'Xpóvoç', çizgisel alanı yönetir, yani kronolojik, ardışık, dizisel bir zamandır bu. Oysa Grekçede 'KaiRos' 'KαίPός' da 'zaman' demektir; ancak bu 'zaman' belirsiz bir an'dır ve 'anlık, şimdiki-zaman, şimdi-zamanı'dır, niteldir, beqâ'ya dâir bir 'an-zamanı'dır. 'Gramer'in gramerine dair yaptığımız aykırı bir k/yazıya burada yer vermemizin nedeni, tarih-yazıcılığının da babası olan kilise babalarının başta da ifade ettiğimiz üzere 'gramer'le ilişkisine dikkat çekmek içindi. Gramer üzerinde bu denli durmanın dil öğrenmek ve öğretmekten ziyade, 'öğreti' oluşturmanın aleti olarak önem taşımasına yorulabilir.

*

5. K°tobo da'Grammatiqi'nin Yöntemi ve Sebeb-i Telifi Üzerine

Kendisinden önceki Süryanca gramer kitaplarından farklı olarak Barhebraeus bu vezinli deyişle ifade ettiği gibi kolay öğrenilmesi için Afrem vezniyle yazdığını eserinin 'F°rûmiyûn ba'm°şûhto Afremoyto' adıyla [ܐܦܪܡܝܘܢ ܒܐܡܫܘܬܘܐ ܕܐܦܪܡܝܘܢ] yaptığı giriş ve sebeb-i telif kısmında şöyle ifade etmektedir:

Ve yeni başlayanlara dilbilgisi berrak çocuklar ve de gençlerden ilgilisi	ܐܘܪܘܫܝܡܝܢ ܕܐܦܪܡܝܘܢ ܕܐܦܪܡܝܘܢ ܕܐܦܪܡܝܘܢ ܕܐܦܪܡܝܘܢ
	w°-tûroş mam(l)lo° l°-şarwoye° şabre° ş°fayo° wa'°t°layo°
Yerleştireceğiz böylece özetle Ki tekrarlayıp öğrensınler onu suhûletle	ܐܘܪܘܫܝܡܝܢ ܕܐܦܪܡܝܘܢ ܕܐܦܪܡܝܘܢ ܕܐܦܪܡܝܘܢ ܕܐܦܪܡܝܘܢ
	n°sım hokil ba'q°fisûto° d°-netnûnoy(hy) ba'd°lilûto°

Doğrusu, Orta Çağ'da dil öğretiminde klasik yaklaşım ve yöntemler, dilbilimciler tarafından "geleneksel" ve "davranışçı" şeklinde başlıklar altında incelenmektedir (Güneş, 2011: 125). Her iki başlığın çok fazla farklı yöntemler olduğunu söylemek olanaklı gözükmemektedir. Öncelikle öğrenilecek dilin ana dil mi yoksa ikinci bir dil mi? olduğu bu yöntemlerde belirleyicidir. Orta Çağ'da kaleme alınan bir eser olmasına rağmen, Barhebraeus'un K^otobo^o da'Grammatiqi adlı vezinli-şiirsel eseri, geleneksel yaklaşımla kaleme alınan gramer kitaplarından 'içerik' açısından bir farklılık arz etmese de anlatım ve öğretim 'yöntem'i olarak poetik olanakları kullanması bakımından önem taşımaktadır. Şiirsel yöntemi yanında kitabının girişinde bu eserin muhatabı olanların eğitim düzeyini, niteliklerini ve yaş gruplarını ilk beyitte şöyle belirlemektedir:

a) 'l^o-şaryoye' [لشأريو]: Dil öğrenmeye yeni başlayanlar. Dil öğrenme yaşı olarak 'şarwoyo' yani başlayan için bir 'giriş' belki de 'başlangıç' düzeyinde dilbilgisi kurallarını içerdiği düşünülebilir. Bu anlamda eserin içeriğine bakıldığında gerçekten gereksiz ayrıntılara girilmemiş, başlangıç seviyesi küçük çocuklar gözetilerek kaleme alınmıştır.

b) 'şabre şafayo' [شأبره شأفأيو]: Saf-masum-berrak zihinli küçük çocuklar. 'Şabro şafyo' olarak tanımladığı küçük çocuk grubu umumiyetle konuşmayı öğrenmiş, henüz yazma alışkanlığına hazır 6-11 yaş grubundaki çocuklara işaret etmektedir. Açıkçası bu çağa giren çocukların en az okul öncesi çağı tamamlamış, 66 ayı geçkin yani 5-6 yaşlarında olmaları gerekmektedir.

c) 'l^olayo' [لأليو]: Ergen çocuklar. Barhebraeus'un yaşadığı yer ve orada konuşulan diller düşünüldüğünde multilingual bir ortamda en az Süryanca, Arapça, Kürtçe, Farsça, Türkçe gibi dillere muhatab olan bir Süryani topluluğundan söz etmek olasıdır. Buna göre

İkinci beyitte ise Barhebraeus, K^otobo^o da'Grammatiqi'nin gramer kurallarını rahat ve kolay ezberlenmesi için fazla gereksiz bilgilerden arındırılmış özlü, mücmel, muhtasar ve kısa olarak şiirsel forma soktuğunu ifade eden ve öğretim-öğrenme yöntemini gösteren şu tabirleri dikkat çekmektedir:

a) 'ba'q^ofisûto' [بأقأفأسأؤؤ]: Dil eğitim-öğretimde yöntemin sunulduğu eserin özlü, kısa, gereksiz ayrıntılardan arındırılmış, konuları dağıtmadan özet olarak vermesi ilkeseldir. Barhebraeus da buna uyararak bu eserini kaleme alırken sözgelimi K^otobo d-Şemhe adlı eserindeki gibi sıkıcı-uzun anlatımlardan ve ihtilafli konuları buraya almak uzak durmuştur. Bu yönüyle o 'ba'q^ofisûto' [بأقأفأسأؤؤ] ile aslında hem öğrenmede yaş düzeylerinin gözetilmesi gerektiğine dikkat çekmekle kalmaz, aynı zamanda kolay öğrenmenin öz-mücmel-muhtasar anlatımların bu yaş gruplarındaki küçük çocukların zihinlerinde kalıcı olduğunu savunur.

b) 'd^o-netnûnoy(hy)' [دأؤنأؤنؤؤأؤ]: Son harfi illetli üçlü köke sahip ve illet harfi yûd olan 'شأ' 't^{no}' fiili; tekrarlamak, öğrenmek, ezberlemek, yinelemek, aktarmak, anlatmak, söylemek vb. anlamlara gelir. Klasik eğitim sisteminde 'et-tekrâru ahsen velev kâne yüz seksen' yani 'yüz seksen kez de olsa tekrar en güzel yöntemdir' şeklinde formüle edilen bir anlayış vardır. Doğrusu modern dil öğretiminde de 'tekrar'ı pratik olarak kullanmak olarak algılamak olasıdır. Yine medrese sisteminde eleştiri kabilinden söylenen 'Benim oğlum binâ okur, döner döner yine okur' sözü de 'tekrar'ın bir eleştirisi gibi kulağa gelse de öğrenmede tekrarın kaçınılmaz olduğuna da vurgu yapar.

c) 'ba'd^olîlûto' [بأؤلألأؤؤ]: Kolaylıkla, rahatça gibi anlamları olan bu kelimeyi tercih eden Barhebraeus, kilise ve manastırlarda (medreselerde) geleneksel yaklaşımların sıkıcılığı ve güçlüğü

bizzat bilmektedir. Bu yüzden eserini yaşı küçükler ve ergenlerin kolaylıkla kavrayacağı bir üslupla kaleme almıştır.

ܘܡܘܕܘܡ ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ

Umudum olan Rabbimiz İsa Mesîh'in kudretiyle K*tobo da'Gramatiki adlı eseri yazmaya başlıyorum	ܘܡܘܕܘܡ ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ
--	--

ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ

Afrem Vezni ile Mukaddime

Adın övgüye layıktır ey Müt'eal Yüce Senin benzerin bir nefis, işte Yüce	ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ	1
Ve savruluyor maddeler denizinde Ve sürükleniyor dalgalar arasında	ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ	2
Senin huzuruna ağlamaklı sesler ile Yerleşir haykırış yüksekler ile	ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ	3
Bilginin gözleri yükselince Çağırır ve söyler ey Yüce!	ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ	4
Sûretinim ben, sûretini yücelttim Bırakma beni yoksa çürür giderim	ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ	5
Yüzünün ışığıyla güçlü kıl beni! Fırsat bahşet bana ve bilge kıl beni!	ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ	6
Zufa otunla Rabbim dilimi pâk eyle Ki ccsaretlc gelsin dilc	ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ	7
Aramice dili (leksis) ile Afremî tarz vezinle	ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ	8
Ki olsun Süryanca nutkuyla Ve izlemesin onu yabancısu tutkuyla	ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ	9
Ve yeni başlayanlara dilbilgisi Saf çocuklar ve de gençlerden ilgilisi	ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ	10
Yerleştireceğiz böylece özetle Ki tekrarlasınlar onu suhûletle	ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ ܘܠܢ ܪܒܒܝܢܝܢ ܝܫܘܥ ܡܥܫܝܗ'ܝܢ	11

6. K*tobo da'Grammatiqi'nin Dil Öğretimdeki Değeri Üzerine

Geleneksel yaklaşımla kaleme alınan dilbilgisi eserlerinin bütün özelliklerini taşıyan K*tobo da'Grammatiqi sadece şiirsel olması yönüyle kısmen bu ağır gramer kitaplarından ayrılır. Zira dil bilgisi yaklaşımı (approche par la grammaire) ile yazılan gramer kitaplarının yazarlarına göre; dil kurallardan oluşur, dolayısıyla kuralları bilmek suretiyle ancak dil öğrenilebilir (Güneş, 2011: 126 vd). Bunun için de, klasik gramer kitaplarının içeriğinde dil bilgisi kuralları belirli bir hiyerarşi ile öğretilir. Doğrusu İslam medreselerinde de aynı sistem hâkimdir. Pek çok gramer eseri neredeyse ezberletilerek öğretilmişti varsayılır. Oysa bu öğretim sisteminde konuşma, yazma, dinleme, anlama çok fazla önemsenmez. Bu durumun Süryanilerin medreselerinde de aynı şekilde icra edildiği bilinir. Buna göre aşağıda eserinde içeriğine bakıldığında, klasik eser tasnifiyle kaleme alındığı ve temel gramer kurallarının neredeyse tamamının yer aldığı görülecektir.

7. K*otobo da'Grammatiqi'nin İçindekiler Şeması Üzerine

TÜRKÇE	SÜRYANCA
Afrem Vezni ile Mukaddime	ܐܦܪܝܡܘܘܢܐ ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܐܘܠܡܐܘܬܐ
Dilin Tanımı ve Sınıflandırılması Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
Harekelerin Değişimi Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
Birinci Bölüm: İsimle İlgili Hususlar	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
Asal İsim Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
Zamir Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
Zarf Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
Sıfat-Fiil/Ortaç	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsimlerin Tekillliği Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsimlerin Erillik ve Dişillliği Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
Sıfat-Mevsuf Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İşaret İsimleri Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsimleri çoğul yapan Harfler hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
Çoğul İsimlere Noktaların Koyulması Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsimlerdeki Erillik Harfleri hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsimlerdeki Dişillik Harfleri Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsm-i Tasğîr (Küçültme İsmi) Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsimleri Kısaltma Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
Benzer İsimleri Ayırt Eden Harfler Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsimlerde Kullanılan Birbirine Benzer Harfler Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsimlerden Cinsleri Ayırmak Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsimlerin Tekidli Gelmesi Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsm-i Zaman ve İsm-i Mekan Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsimlerin Birleşmesi / Tamlama Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsimlerin Eşanlımlı Gelmesi Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsimlere Gelen Önekler Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsimlerde Yumuşak ve Kalın Okunan Harfler Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsimlerde ve Fiillerin Bazılarında Hazfedilen Harfler Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
Harfleri Değişime Uğrayan İsimler Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
Eylem Adları /Masdar Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İsimlerin Sondaki Halleri Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
'ܐܘܠܡܐܘܬܐ' Nasıl Edatı Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
'ܐܘܠܡܐܘܬܐ' 'Ne Kadar/Kaç' Edatı Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
'ܐܘܠܡܐܘܬܐ' 'Ne' Edatı Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İkinci Bölüm: Fiil Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
İlkin: Fiilin Tanımları ve Çeşitleri Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
Geçişsiz ve Geçişli Fiiller hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
Fiillerdeki Erillik Harfleri Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
Fiillerdeki Dişillik Harfleri Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
Fiillerin Sükûn/Cezm Edilmesi Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
[Çekimlenmesi Esnasında] Fiillere Gelen Harfler Hakkında	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ
[Çekimlenmesi Esnasında] Fiillere Gelen Ekler Dışında Mezid Olarak Fiillere Giren Harfler Hakkında (Metamorfoz Harfler)	ܐܘܠܡܐܘܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ ܕܐܠܦܒܐܝܬܐ

Fiillerin Zamanlarına Göre Çekimlenmesi ve Vezinleri Hakkında	فعل، زعم، زعم، زعم
Birinci Vezin	فعل فاعل
İkinci Vezin	فعل فاعل
Üçüncü Vezin	فعل فاعل
Dördüncü Vezin	فعل فاعل
Beşinci Vezin	فعل فاعل
Altıncı Vezin	فعل فاعل
Bu Kurallara Uymayan Şazz Fiiller Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Geçmiş Zamanda Çekimlemede Z ^o qofo (o) ve F ^o toho (a) Harekesi Alan Fiiller Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Haber/Rivayet Kipinin Emir Kipine Eş Olması Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Yazıda Değil Sadece Konuşma Esnasında Tekil ve Çoğul Oldukları Anlaşılabilen Fiiller Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Yazıda Değil Sadece Konuşma Esnasında Eril ve Dişil Oldukları Anlaşılabilen Fiiller Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Telaftuzda Boğaz Harflerinin F ^o toho (a) Kılınması ve Gırtlak Harflerinin Üçle Sınırlı Olması Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Kelime Kökünde Waw Harfi Bulunan İsimler ile Bulunmayanları Biribirinden Ayırma Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Fiillerde Rukoço ve Quşoyo Olarak Okunan Harfler Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Üçüncü Bölüm: Bağlaçlar ve Anlamları Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Beth Harfi Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Dolat harfi Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Lomad Harfi Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
°Al Edatı Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Mcن [Edatı] Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Amîn [Edatı] Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
“Lo, law ve layt” [Edatları] Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
“°ad” [Edatı] hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Taaccüp Edatları Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Soru Edatları Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Kasem Sözcükleri Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
İyelik İfade Eden Kelimeler Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Şart Anlamı Veren ‘En’ [Edatı] Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Nidâ/Seslenme İçeren İfadeler Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
‘O’ (Ey) Edatının Çeşitleri Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Feryad/İnleme İfadeleri Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Dördüncü Bölüm: Cümle Terkibi Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Her Cümlede Bulunması Zorunlu Olan Olan Özne (Mübteda) ve Yüklem (Haber) Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Cümlede Etken ve Edilgen Yapının Biribirinden Ayrılması	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Eylemde Özne ve Yüklem Halleri Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل
Cümlede İrab ve Bunu Belirleyen Hususlar Hakkında	فعل فعل، فعل فعل، فعل فعل

Yukarıda içindekiler şeması dikkatle incelendiğinde tam bir gramer kitabı formu ile tüm gramer konularının bu küçük şiirsel eserde verildiği görülür. Buna göre, Barhebraeus'un bu kitabı klasik geleneğin devamı niteliğinde sayılabilir.

SONUÇ

Arap gramercilerden farklı olarak Süryani gramerciler masoretik çalışmalarda daha etkinleşmiş ve gramer alanında özellikle orthoepy (doğru telaffuz) ile ilgili yeni çalışmaları bu süreç içerisinde yapmayı sürdürmüşlerdir. Bu anlamda Barhebraeus diakritik işaretler hakkında 'Fûhōme' 'فُهْمَة' ve sesli harf sistemi üzerine 'K̄tobo d̄-Şemhe' 'ܟܬܘܒܐ ܕܫܡܗܐ' adlı önemli çalışmalarını ortaya koymuştur. Ancak ele aldığımız bu çalışmada dahi Arapça gramer ve linguistik terimlerden ödünç alınan 20'yi aşkın kavram mevcuttur. Söz gelimi Barhebraeus, Arapça sükûn 'سكون' ve hareke 'حركة' terimlerin, Süryancada 'ܥܠܝܘܬܐ' 'şalyûtho' ve 'ܙܘܘܐ' 'zaw'o' kavramlarıyla eş anlamlı kullanmıştır (Barhebraeus, 2000: 45). Bununla beraber bazı kavramlar Ya'kûb Urhoyo'nun fragman eserinde de yer almış olmakla beraber bu kavramların daha geniş kavramsal mecraları ve oturmuşlukları bu döneme rastlar. Örneğin Urfalı Ya'kûb'un kullandığı 'hûşobo' 'هَشُوبܐ' kavramı, Arapça 'zamîr' 'ضمير' yani adılı karşılayacak şekilde kullanılmıştır. Barhebraeus'un eserinde Arapça gramerinin tesiri en bâriz bir şekilde şu başlıkta görülebilir (Barhebraeus, 2000: 45): "ܦܘܣܘܩܘܐ ܬܠܝܘܘܘܐ ܡܝܬܘܠ ܫܘܪܘܝܘܘܐ ܘܘܩܘܘܐ ܬܘܒܘܐ ܕܥܪܒܐܝܘܬܐ" 'Fosûqo' t'litoyo' metûl şûruyo' w'-tebo'. Bu başlığı Arapça'ya tam bir karşılıkla şöyle çevirmek olanaklıdır: "الفصل الثالث : في المبتدأ والخبر" : Üçüncü Fasıl: Mübteda ve Haber Hakkında. Barhebraeus, hem Grekçe gramer geleneğinden hem de Urfalı Ya'kûb'tan istifade ederek oluşturduğu bazı gramer kavramları da mevcuttur. Sözgelimi 'ܙܝܘܘܬܐ ܡܝܙܝܕܐ' ('otwofo mettawsfonyoto) 'ziyâde/mezid harfler' kavramı gibi. Barhebraeus'un linguistik ve gramer alanındaki en önemli çalışması kanaatimizce K̄tobo d̄-Şemhe'dir. Zira, eser Süryani dilbilim birikimi ile Arapça gramerini mezc ederek yeni bir sentez oluşturmuştur. O, isim, fiil ve ortaçları sülasi kelime yapısına göre ayırarak Süryanca gramer alanına önemli bir katkıda bulunmuştur. Manzum eser kaleme alma geleneğinin ilk örneği de sayılan K̄tobo da'Grammatiqi adlı kitabıyla da Süryanca pedagojik dil eğitimine farklı bir bakış açısı getirmiştir. M.S. 6. yüzyıldan başlayarak 13. yüzyıla değin Süryanilerin linguistik ve gramer çalışmalarının şemasını çıkarmak adına yaptığımız bu gezinti, bize Süryanilerin İslam'ın gelişinden yaklaşık 200 yıl öncesinde dilbilim ve gramer çalışmaları yaptıkları ve bunun yanında masoretik çalışmaları ağırlıklı olarak eğildikleri anlaşılmaktadır.

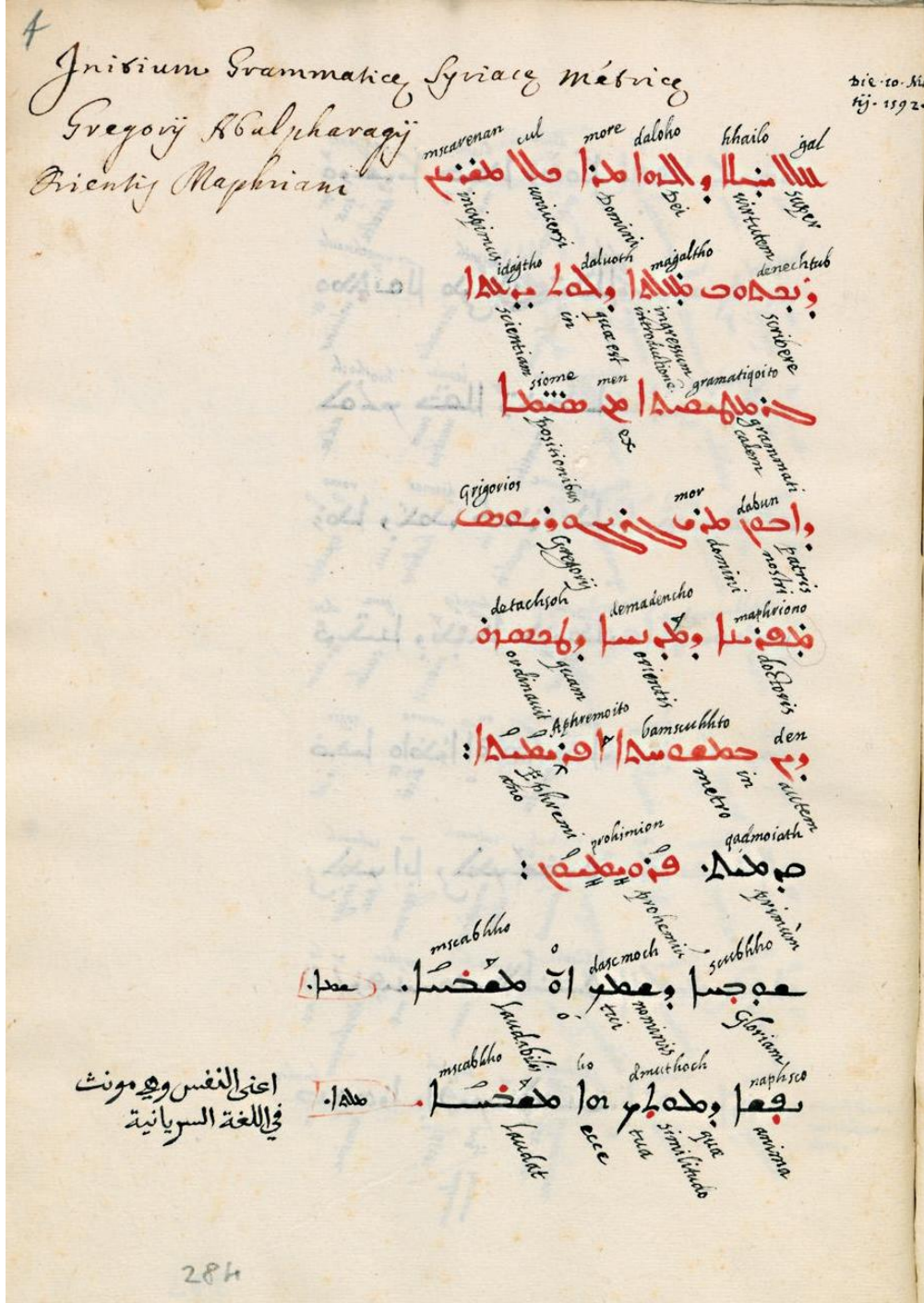
KAYNAKÇA

- Baethgen, Friedrich Wilhelm Adolf (1880). *Turāş mam(l)lo suryoyo, oder Syrische Grammatik des Mar Elias von Tirhan*. Leipzig: J.C. Hinrichs.
- Bar Bahlul, Hassan (1888). *Lexicon Syriacum: Syriacas Græcasque cum glossis Syriacis et Arabicis Complectens*. (ed. Rubens Duval), Parisiis: E Reipublicæ typographæo.
- Barhebraeus and E. Bertheau (1843). *Gregorii Bar Hebraei qui et Abulpharağ Grammatica linquae syriacae in metro Ephraemeo*. Gottingae: apud Vandenhoeck et Ruprecht.
- Barhebraeus and Ernst Bertheau (2009). *The Metrical Grammar of Gregory Bar Hebraeus: Gregorii Bar Hebraei Grammatica Linguae Syriacae in Metro Ephraemeo*. Piscataway, NJ: Gorgias Press.
- Bertaina, D. (2011). Science, Syntax, and Superiority in Eleventh-Century Christian-Muslim Discussion: Elias of Nisibis on the Arabic and Syriac Languages. *Islam and Christian-Muslim Relations*, 22:2 (2011): 197-207.

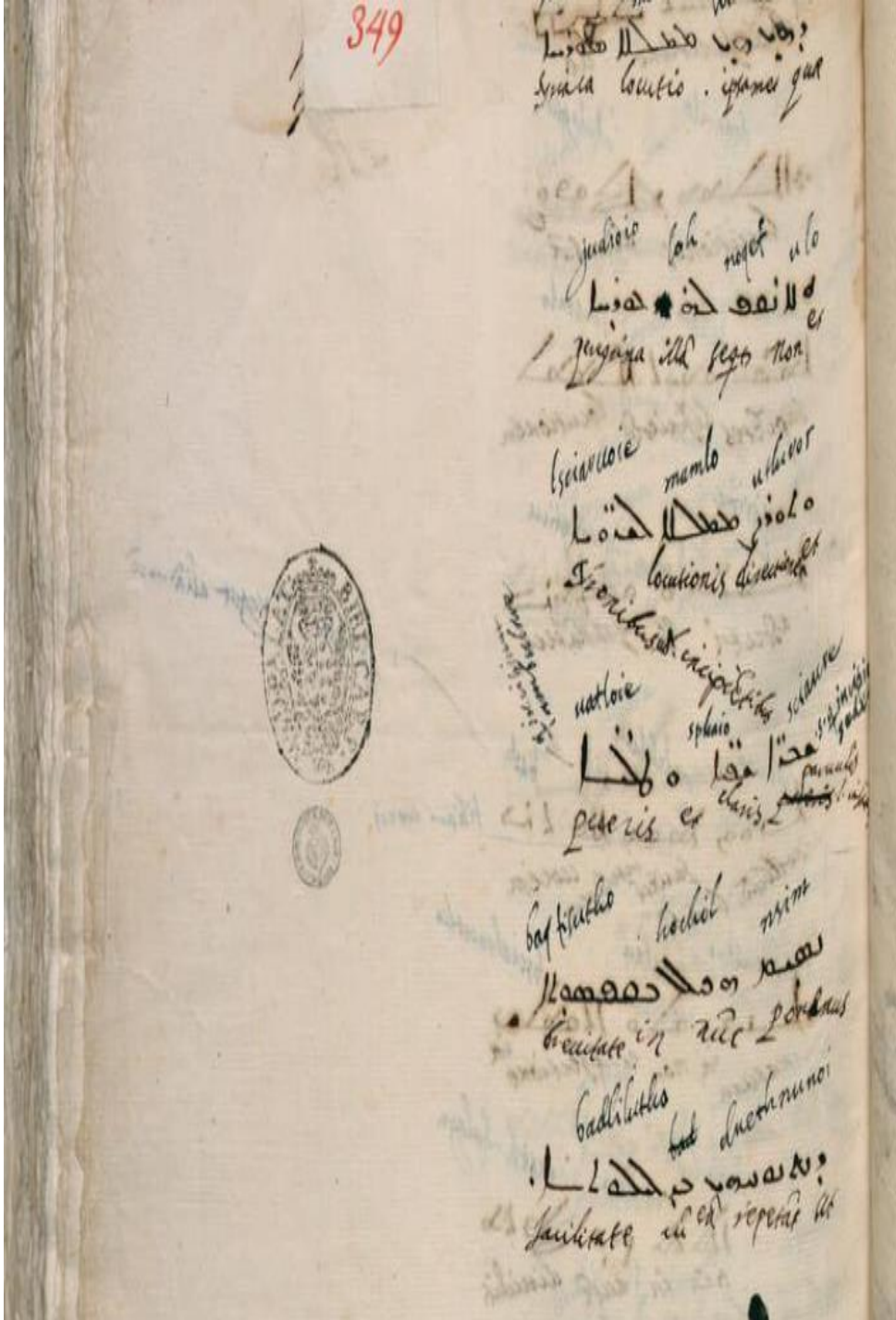
- Brock S. P. and Emerton, J. A. (1980). An introduction to Syriac Studies. *Horizons in Semitic Studies: Articles for the Student*, Birmingham: University of Birmingham.
- Brock, S. P. (2011). Aḥudemmeḥ. *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, ed. Sebastian P. Brock vd., Piscataway, NJ, Usa: Gorgias Press, 13-14.
- Brock, S. P. (2011). Dawid bar Pawlos. *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, ed. Sebastian P. Brock vd., Piscataway, NJ, Usa: Gorgias Press, 116.
- Brock, S. P. (2011). Proba. *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, ed. Sebastian P. Brock vd., Piscataway, NJ, Usa: Gorgias Press, 339-340.
- Brock, S. P. (2011). Yaʿqub Bar Shakko. *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, ed. Sebastian P. Brock vd., Piscataway, NJ, Usa: Gorgias Press, 430-431.
- Brock, S. P. (2011). Yoḥannan bar Zoʿbi. *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, ed. Sebastian P. Brock vd., Piscataway, NJ, Usa: Gorgias Press, 440-441.
- Butts, A. M. (2018). The Classical Syriac Language. *The Syriac World*, ed. Daniel King Londra: Routledge.
- Cad (1968). *The Assyrian Dictionary of the Oriental institute of the University of Chicago* (ed. Ignace J. Gelb, John A. Brinkman ve diğ.), Oriental Institute.
- Cda (2000). *A Concise Dictionary of Akkadian* (ed. Jeremy Black- Andrew George- Nicholas Postgate-Tina Breckwoldt), Wiesbaden: Harrassowitz.
- Clauson, S. G. (1972). *An Etymological Dictionary of Pre-thirteenth Century Turkish*, Oxford University Press, 1972.
- Çelgin, G. (2011). *Eski Yunanca-Türkçe Sözlük*, Kabalcı Yay., İstanbul.
- Derrida, J. (2011). *Gramatoloji*. (çev. İsmail Birkan), Bilgesu Yay. Ankara.
- Eliyo, Sewan d-Beth Qermaz (2000). *ܩܘܪܒܢܐ ܕܩܘܪܒܐܢܐ ܕܐܘܪܝܬܐ - ܩܘܪܒܐܢܐ ܕܐܘܪܝܬܐ ܕܐܘܪܝܬܐ The Book of the Rhetoric by Anthony Rhitor of Tagrit*. Stockholm: Forfatteres Bokmaskin.
- Eskenasy, P. E. (1991). *Antony of Tagrit's Rhetoric Book One: Introduction, Partial Translation, and Commentary*. Ph.D. dissertation, Harvard University.
- Farina, M. (2016). Barhebraeus' Metrical Grammar and Ms. BML Or. 298: Codicological and Linguistic Remarks, *Studi Classici e Orientali*, 62, 2016, pp. 345-360.
- Gutas, D. (1998). *Greek Thought, Arabic Culture: The Graeco-Arabic Translation Movement in Baghdad and Early 'Abbasid Society: (2nd-4th-10th Centuries)*. London: Routledge.
- Güneş, F. (2011). Dil Öğretim Yaklaşımları ve Türkçe Öğretimindeki Uygulamalar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, 8: 15, 123-148.
- Gzella, H. (2015). *A Cultural History of Aramaic: From the Beginnings to the Advent of Islam*. Leiden, The Netherlands: Koninklijke Brill.
- Healey, John P. (2011). Syriac. *The Semitic Languages: An International Handbook*, ed. Stefan Weninger vd. Berlin: De Gruyter Mouton, 637-651.
- İbn Manzûr (1990). *Lisânu 'l-ʿArab, I-XV*. Dâru'-s-Sadr, Beyrut.

- Köbert, R. (1971). Bemerkungen zu den syrischen Zitaten aus Homer und Platon im 5. Buch der Rhetorik des Anton von Tagrit und zum syrischen Peri askeseos angeblich von Plutarch. *Orientalia* 40: 438-447.
- Merx, Adelbertus (1889). *Historia artis grammaticae apud Syros*, Leipzig.
- Merx, Adelbertus (1889). *Historia Artis Grammaticae apud Syros*, Leipzig.
- Özbalıkcı, R. (2009). Sıbeveyhi. *TDV. İslam Ansiklopedisi*, İstanbul: 37: 130-134.
- Peters, F. E. (1967). *Greek philosophical terms: A historical lexicon*. New York: New York University Press.
- Rompay, L. Van (2011). Pawlos the Persian. *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, ed. Sebastian P. Brock vd., Piscataway, NJ, Usa: Gorgias Press, 324-325.
- Rompay, L. Van (2011). Yawsep Huzaya. *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, ed. Sebastian P. Brock vd., Piscataway, NJ, Usa: Gorgias Press, 437-438.
- Samir, K. (1976). Deux cultures qui s'affrontent: Une controverse sur l'i`rab au XIe siècle entre Élie de Nisibe et le Abu l-Qasim. *Mélanges de l'Université Saint-Joseph: Mélanges offerts au R. P. Henri Fleisch*, S.J. II., 49 1975, 617-649.
- Schiappa, E. (2013). *Protagoras and Logos: A Study in Greek Philosophy and Rhetoric*, Columbia: University of South Carolina Press.
- Takahashi, H. (2005). *Barhebraeus: A Bio-Bibliography*, Piscataway, NJ: Gorgias Press.
- Takahashi, H. (2011). Bar 'Ebroyo, Grigorios. *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, ed. Sebastian P. Brock vd. (Piscataway, NJ, Usa: Gorgias Press, ss. 54-56.
- Toprak, M. S. (2013). Abdişo bar Brika ve Pardayso d-Adin Adlı Eserini Yazma Sebebi, *Mulemma*, 1(2), 45-52.
- Watt, J. W. (2011). Antun of Tagrit. *Gorgias Encyclopedic Dictionary of the Syriac Heritage*, ed. Sebastian P. Brock vd. Piscataway, NJ, Usa: Gorgias Press.
- Yuyakim, d-beth Ya`kub (2016). *Syriac Dictionary: Key of Languge / Leksiqûn Sûryoyo: Q`lîdo` d-Leşono`*, Nusaybin.
- Р Ы Л О В А, Рима Гатовна (1965). Грамматика сирийского языка Ильи Тирханского XI в.. Палестинский сборник 14 /77, Москва / Ленинград: Наука.

EK: K'tobo da'Grammatiqi'nin Bazı Yazmaların Nüsha Örnekleri

Resim 1: K'tobo da'Grammatiqi, vr. 284 / Biblioteca Medicea Laurenziana-Firenze-ITALY Or.463.

Resim 2: K̄tobo da'Grammatiqi, vr. 123r / Biblioteca Medicea Laurenziana-Firenze-ITALY Or. 136.